

פתח דבר

לפני כ-150 שנה, לאחר דורות רבים של ניתוק, שבה החקלאות להוות מרכיב משמעותי בהתיישבות היהודית בארץ ישראל. אתגרים רבים עמדו בפני ההתיישבות החקלאית היהודית החדשה מראשיתה, ובתוכם, גם סוגיית השביעית. לסוגייה זו היבטים הלכתיים, היסטוריים, כלכליים וחברתיים מורכבים.

ספרים ומאמרים רבים וחשובים נכתבו על היבטים שונים של סוגייה זו. אבקש לציין במיוחד את מאמריו המפורטים והמאירים של הרב איתם הנקין הי"ד, שנרצח יחד עם רעייתו נעמה הי"ד, בחג הסוכות תשע"ו, בהם דן בבקלאות ובבהירות בהיבטים שונים ומורכבים של סוגייה זו. במוותם חשתי אובדן אישי, נוסף לאבל הכללי שהקיף את בית ישראל, על השריפה אשר שרף ה'.

למרות היבול הספרותי הרב, דומה שהיבט מרכזי לא נדון בצורה מפורטת ומבוררת בספרות העוסקת בסוגייה זו, והוא המצב החקלאי והכלכלי המורכב של היישוב שעמד בבסיס 'פולמוסי השמיטה'. ההתייחסות להיבט זה בספרות העוסקת בפולמוסי השמיטה היא לעתים כללית ומעורפלת, תוצאה של נטיות לב והשערות ולרוב לא נדונה על סמך נתונים וניתוחים מפורטים. גם בסוגיות שנדונו בעבר, חלקן בהרחבה, יש מקום לדון מחדש, לאור גילויים של מקורות ראשוניים רבים, חלקם שלא פורסמו כלל, חלקם שהתפרסמו רק בשנים האחרונות או שהנגישות אליהם לא הייתה קלה.

הורתו של ספר זה בפסח שנת השמיטה תשע"ה. בשיחה עם הרב אליעזר מלמד שליט"א, ראש הישיבה ורב היישוב הר ברכה, הרב השיח באזני על חוסר הבהירות בדבר המציאות הכלכלית-חקלאית של ההתיישבות, שעמדה ברקע פולמוסי השמיטה, בשנות השמיטה הראשונות להתיישבות החדשה בארץ, וביקשני לחקור נושא זה ולכתוב עליו במסגרת עבודתי כחוקר במכון התורני של הישיבה.

עד מהרה שקעתי בעולמה המופלא של ההתיישבות היהודית המתחדשת בארץ ישראל, על אורותיה וצלליה, פעיליה ומתנגדיה, כישלונותיה והצלחותיה, והתחוור לי שהניסיון להציג תמונה כוללת ומפורטת בנושא זה כרוך בעיון מתמשך בנושאים ובפרטים רבים ומגוונים.

פרי ראשון מעמל זה הוא הכרך הנמצא לפניכם, הראשון בסדרה, בו נעשה ניסיון לעסוק במכלול הסוגיות הנוגעות לשנות השמיטה הראשונות של ההתיישבות החקלאית היהודית החדשה בארץ ישראל, בצורה מפורטת.

שמו של החיבור, 'ובשנה השביעית', מכוון במפורש לאחת הפרשיות המרכזיות בתורה העוסקות בשביעית ובמצוותיה, הפותחת בפסוק: "וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבַת שְׂבָתוֹן

יְהִי לְאָרֶץ שְׁבֵת לָהּ שָׁדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לֹא תִזְמַר (ויקרא כה, ד). אולם הוא גם רומז לשנת תרמ"ט, שהייתה השנה השביעית מאז שהחלה להתקיים בארץ התיישבות חקלאית יהודית משמעותית ברת־קיימא, ואשר עוררה את 'פולמוס השמיטה' הבולט הראשון.

חובה נעימה לי להודות למי שסייעו בידי במלאכת הוצאת כרך זה.

בראש ובראשונה, לרב אליעזר מלמד שליט"א, ראש הישיבה ורב היישוב הר ברכה, שיזם הוצאת ספר זה, עודדני וזרזני לעסוק בו.

לידידי היקרים במכון המחקר של הר ברכה. ראש המכון, הרב מאור קיים, שסייע רבות בהוצאת הספר לאור; הרב מאור הלוי הורוביץ שעמל רבות וכישרון רב בהגהת הספר ובעריכתו, ור' חיים ויסמן, שקרא את רוב הספר והעיר הערות חשובות ומשמעותיות.

למנהל הישיבה, ר' יעקב וינברגר, ולמנהל מכון הספרים, יוני בוזגלו, על סיועם הרב, ולפדות ליברמן על עיצוב הכריכה הנאה של הספר.

לעובדי הספריות והארכיונים השונים בהם נעזרתי, ואבקש לציין במיוחד את עזרתם הרבה ומאירת הפנים של נוני ירון, אחראית על אוספים מיוחדים בארכיון לתולדות פתח תקוה ע"ש עודד ירקוני; לירון גורפינקל, מנהלת הארכיון לתולדות זכרון יעקב, וליהושפט פופ מנהל הארכיון לתולדות ראש פנה ע"ש אברהם בלום.

תודה מיוחדת הנני חב לידידי וקרובי היקר, עו"ד ר' משה אריאל פוס, עמו דנתי רבות ביום ובליל, בנושאים רבים הנידונים בספר ובפרט במקורות עלומים שיגע ומצא.

ואחרונים חביבים, לאשתי היקרה, מיכל, ולילדינו היקרים, שאהבתם ותמיכתם סייעו בידי ללא שיעור.

תהא משכורתם שלמה מאת אדון כל המעשים.

ספר זה יוצא לאור לעילוי נשמת אבי מורי ר' אליהו הוטרר ז"ל.

אבא, בן בכור להוריו, נולד בכ"ג באייר תש"ד כפליט במחנה פליטים בלזאן שבשווייץ, לאחר שהוריו הצליחו לברוח מציפורני הנאצים ועזריהם ימ"ש ולנוס ממקום מגוריהם בבלגיה לצרפת ומשם לשווייץ. ילדותו של אבא עברה עליו בקהילה היהודית באנטוורפן שבבלגיה. אבא ניחן בכישרון לימודי רב, התבלט בבתי הספר הדתי והכללי בהם למד, ובלמודי הקודש מחוץ לבית הספר. בגיל תשע-עשרה החליט אבא ללמוד שנה בארץ, בישיבת 'כרם ביבנה'. שנה זו התמשכה לחמש שנים, בהם למד גם לימודי רבנות והוסמך כרב. את ביתו בנה בארץ, יחד עם אמא תיבדל לחיים טובים וארוכים. לתקופה

של שנתיים וחצי שימש אבא כרב הקהילה היהודית ברוטרדם שבהולנד ועם חזרת המשפחה ארצה עסק אבא בתפקידי הוראה ואחר כך כמדריך טיולים, ברחבי הארץ.

אבא ניחן בחכמה, בפיקחות, בידע רב, בסקרנות, ובחוש הומור יוצא־דופן. חדר העבודה שלו, ובו ספרייתו העשירה, בה שכנו ספרי פרשנות והלכה קלאסיים, חידושי ראשונים ואחרונים, ספרי שו"ת והגות יהודית, לצד ספרות כללית, מחקרית והיסטורית, ליווה אותי מיילדות.

החלטותיו של אבא לעלות לארץ ישראל, להשתלם כבן־ישיבה ולקבוע עם אמא את ביתם בשומרון, ליוו ומלווים אותי בכל צעד ושעל.

אבא נפטר בכ"ד בסיון, בשנת השמיטה תשע"ה, לאחר מחלה קשה, ומנוחתו כבוד באדמת השומרון שכה אהב והיה שותף ביישובה. על מצבתו נכתבו המילים שכה מבטאות את אישיותו: "פ"נ ר' אליהו הוטרר בן שמואל ורבקה ז"ל. אוהב הארץ והתורה, רודף צדק, נאמן לעמו, מסור למשפחתו ושמחת עולם על ראשו".

יהיה ספר זה הוקרה פורתא למה שקיבלתי מאבא והלימוד בו נר לנשמתו האהובה.

בועז הוטרר
אלול תשע"ח

סימנים מיוחדים ומוסכמים במובאת טקסט

סימן	משמעותו
<>	פיענוח ר"ת או מילים, אין הפיענוח מוכרח לגמרי
<--->	טקסט בלתי קריא
[]	פתיחת ר"ת בציטוט או השלמת מילים מכתיב מקוצר
[...]	דילוג במובאה מחמת חוסר עניין לספר זה
אות מודגשת	דגש מאת מחבר ספר זה
<u>קו תחתון</u>	הדגשה שהייתה במקור באופן זה